

Videografi: Å tolke samhandling i kontekst

Hubert Knoblauch

professor

Institut für Soziologie, Technische Universität, Berlin

Hubert.Knoblauch@TU-Berlin.de

Abstract:

In recent years, we have witnessed the proliferation of a new instrument of data collection in sociology: Video camcorders. Compared to observations made by the naked human eye, video recordings appear more detailed, more complete, and more accurate. In a technical sense, they are more reliable since they allow data analysis independent of the person who collected the data. However, despite the fact that video now is widely used in the social sciences, there have been but very few attempts to discuss the methodology of working with this medium as an instrument of data collection and analysis. Debates on visuality, visual culture and visualisation abound, as there is a huge amount of criticism at the level of epistemology. However, there are fewer scholars who actually address the question of what to do in case one dares not just to talk about epistemology, but instead to use the medium and work empirically with the data produced within its various forms.

This article wishes to provide an outline of a method for the social sciences, *Videography*, by discussing the ways in which videos can be analysed sociologically. Among the questions we have to tackle are: what are the central features of video data; what kinds of video data can be distinguished; and particularly, how should we analyse and interpret video data? In trying to answer these questions, the article also will provide support for those who are planning to use video as an instrument of data collection and analysis.

Keywords: Video analysis, constructivism, phenomenology, conversational analysis, hermeneutics, ethnography

Innledning

I de senere årene er videoopptak blitt mer og mer akseptert som instrument for datainnsamling og analyse i samfunnsvitenskapene. Imidlertid, mens selve innsamlingen av data ved bruk av video synes stort sett uproblematisk, er synet på analysen av videomaterialet mer splittet. Variasjonene kan forenkles til et skille mellom to typer analyse: En standardisert (inklusive den automatiserte) og en fortolkende. Den standardiserte (og automatiserte) analytiske tilnærmingen tar utgangspunkt i en rekke forhåndsbestemte koder, konstruert i henhold til et gitt kategoriseringssystem; de "appliseres" på de audiovisuelle opptakene. Etter å ha laget en slags indre reliabilitet mellom kodene, eller etter å ha automatisert dem, blir for eksempel audiovisuelle opptak av samhandling mellom elever, kodet som "understøttende" eller "ikke understøttende", "aggressiv" eller "ikke aggressiv" (Mittenecker 1987). På arbeidsfelt som *Computer Supported Collaborative Work* eller *Human Computer Interaction* fins det i øyeblikket mer enn 40 program som kan gjøre standardisert analyse, de fleste av dem basert på predefinerte kategorier (jf. Koch & Zumbach 2002). Hvor stor nytte disse studiene enn måtte ha for bestemte formål, så skiller de seg markant fra de kravene som stilles i den andre tilnærmingen, den fortolkende videoanalysen. Det er den som er i fokus for denne artikkelen (jf. Knoblauch, Schnettler and Raab 2006). Dette er en analytisk tilnærming som tar utgangspunkt i den oppfatning at mennesker forholder seg til handlinger ut fra meningen med handlingene, dvs. en tolkende tilnærming, basert spesielt på fortolkende sosiologi. Videoanalyse i samfunnsvitenskap kan forstås som en type etnografi som bruker video – *videografi*, rett og slett. Begrepet videografi er basert på det faktum at metoden kan betraktes som en etnografi (Knoblauch 2005) som støtter seg i vesentlig grad på, og utfylles av, sekvensiell analyse av video. Det vil si, det vi har er en videosentrert etnografi. Vi kaller det *video-grafi* fordi vi i videoanalysen fokuserer bevisst på visuelt observerbar atferd. Under overskriften multimodalitet forsøker for tiden noen forskere å kutte denne visuelle atferden opp i utsnitt som tilsynelatende kan analyseres uavhengige av hverandre. På denne måten blir gester analysert for seg (og først senere igjen relatert til) for eksempel tale, blikkretning og kroppsholdning (Schmitt 2007). Som Luckmann (2006) har understreket, er forsøkene på å syntetisere de ulike utsnittene eller "modi" tilbake til et helhetlig bilde av samhandlingen igjen, ytterst komplekse, og så langt i realiteten mislykket. Tilnærminger som i stedet går holistisk til verks og tar for seg visuell

atferd som en del av en sosial kontekst, synes å være langt bedre i stand til å hanskens med visuelle data.

Metodene i videografi er basert for det ene på Goffmans analyse av sosiale situasjoner og kommunikasjon (Goffman 1981) og for det andre på kombinasjonen av etnografi og *Conversation Analysis* (CA) innenfor de såkalte *Workplace Studies* (Heath, Knoblauch & Luff 2000).

Jeg vil ikke trekke opp linjene i utviklingen av videosentrert etnografi som metode her. Jeg vil heller først skissere det metodologiske grunnlaget for videografi, før jeg i neste omgang gir en kort beskrivelse av visuell sekvensanalyse som metode. Kombinasjonen av disse to, visuell sekvensanalyse og etnografi, stemmer overens med de krav sosialkonstruktivismen stiller til forskning. Det vil jeg forsøke å påvise i konklusjonen av denne artikkelen.

Sosialkonstruktivismen og de tre elementene i analysen

Videografi er en fortolkende metode i videoanalyse. Det betyr at den ikke bare metodologisk er i opposisjon til en automatisert og standardisert "videoanalyse" som ved hjelp av programvare omgår fortolkerens arbeid. Videografien befinner seg direkte i forlengelsen av fortolkende samfunnsvitenskap. Om den fortolkende sosiologien utgjør et vidt og variert felt i samfunnsvitenskap, så er det noe som tvers igjennom det hele forener. Det er ideen om at sosial handling må forstås ut fra aktørens synspunkt – mer generelt uttrykt: handlingene må forstås i et subjektivt perspektiv. Dette betyr ikke at de fortolkende metodene reduserer mening til mening i subjektivistisk forstand. De åpner for en observasjon av "objektive fellesmeninger". Det har vært gjort forskjellige teoretiske forsøk på å rekonstruere forholdet mellom subjektive og objektive meninger, for eksempel de livlig diskuterte tilnærmingene Anthony Giddens og Pierre Bourdieu prøver seg på. Disse tilnærmingene har imidlertid nokså løs tilknytning til fortolkende samfunnsvitenskap. Det var sosialkonstruktivismen aktualisert ved Berger og Luckmanns *The Social Construction of Reality* som opprinnelig satte temaet subjektive og objektive meninger på dagsorden. Den fikk dermed samtidig også sterk innflytelse på utviklingen av de fortolkende metodene (jf. Knoblauch, Flick, Maeder 2005).

Med begrepet sosialkonstruktivisme viser jeg altså til den fortolkende sosiologiske tilnærmingen vi finner i arbeidene til Alfred Schütz (1967/1932), Thomas Luckmann og Peter Berger (1966). I motsetning til "sosialkonstruk-

sjonismen" (jf. Burr 1995) er sosialkonstruktivismens tilnærming ikke begrenset til begrepsturneringer i "diskurs". Den retter seg også mot virksomme institusjoner og strukturer. I realiteten er selve hovedspørsmålet her hvordan aktører lykkes i å konstruere en sosial orden ved hjelp av sosial samhandling og institusjoner. Prosessene i "den sosiale konstruksjonen av virkeligheten" analyseres av Berger og Luckmann som dialektikker av eksternalisering og internalisering. Berger og Luckmann har gjennom sine analyser omgrenset grunnleggende abstrakte prosesser i denne konstrueringsprosessen: objektivisering av mening, institusjonalisering og internalisering. Deres generelle, abstrakte analyse leder imidlertid umiddelbart til spørsmålet om hvilke mer spesifikke prosesser "den sosiale konstruksjonen av virkeligheten" medfører. Dette spørsmålet er den sentrale drivkraften i fortolkende samfunnsvitenskap. Jeg vil dessuten hevde at erkjennelsen av denne sosiale konstruksjonen av virkeligheten også gir indikasjoner på hvilke metodologiske steg forskeren må ta i rekonstrueringen av den sosiale konstruksjonen av virkeligheten.

På samme måte som selve samhandlingen er den grunnleggende dynamiske prosessen i den sosiale konstruksjonen av virkeligheten (Berger & Luckmann 1966, kp. II.1), er også samhandlingsprosessen i fokus i videoanalysen. Man kan si at videoanalyse først og fremst er analyse av den samhandlingen vi ser. Det er hvordan aktørene på et bakteppe av en hel samhandlingsscene objektiviserer mening og på den måten koordinerer sine handlinger og den meningen de har med dem, som er forskningsobjektet for videoanalysen. Bruken av videoopptak, i motsetning til audioopptak i konversasjonsanalyse, svarer til det faktum at samhandling ikke kan reduseres til verbal eller lingvistisk utveksling alene. Detaljerte visuelle opptak av samhandling gir derimot tilgang til så subtile detaljer i samordningen av handlingene at de ikke engang er tilgjengelige for aktørene selv.

Det faktum at aktørene ikke selv er eksplisitt bevisst på meningen i hver minste detalj i handlingen, selv om de likeså vel som fortolkeren forstår meningen, viser hvor betydningsfull "praksis" er i sosialt liv. Det er den vanemessige siden ved de handlingene som er bygd inn i en løpende samhandlingsprosess. Dette betyr at meningen i handlingen ikke kan reduseres til øyeblikkets situative kontekst, slik som for eksempel etnometodologien vil ha oss til å tro (Suchman 1987). I motsetning til dette etnometodologiske synet, fastholder den sosiale konstruktivismen at mening også kan institusjonaliseres i ulike former. De blir til faste mønstre, gjort til vaner av aktørene og objektivert i tegn eller kulturgjenstander (og legitimert av dem som ønsker å beholde dem). Dette er "situerte" trekk ved samhandling, for å bruke Goffmanns terminologi.¹ Det vil si, det er innebygde

kulturtrekk som aktualiseres av øyeblikkets samhandling i situasjonen. Disse er det ikke lett å få tak på med videoopptak og visuelle data alene. Meningen i disse aspektene ved samhandlingen må – selv om den ofte er representert ved synbare kulturgjenstander – rekonstrueres ved hjelp av andre midler. Det er her etnografien kommer inn, en metode som avdekker de kulturelt typiske meningene på spesifikke sosiale felt. Etnografien gjør dermed på en måte regnskap for den sosialt konstruerte ”objektiviteten” ved den sosiale verden: Det at den alltid fins der på forhånd, og at aktørene har en forhåndsviten om ulike situasjoner, som også inngår i dem når de aktualiseres.

Hvor objektivert meningene enn måtte være, det er allikevel alltid en eller annen som må forstå dem. I realiteten forutsetter til og med analysen av videomateriale en subjektiv forståelse av det som blir sagt. Den metoden vi kaller *sekvensiell analyse* starter ut nettopp med en subjektiv forståelse av det folk ser og hører på videoen med sin alminnelig sunne fornuft. Den subjektive forståelsen av handlingene hos aktørene, som hos fortolkerne, er et moment i enhver metodologi som angår fortolkning. I utredningene om de hermeneutiske elementene som er felles for sekvensanalyse og etnografi er det i faglitteraturen allerede gjort rede for dette (jf. Luckmann 1981, Soeffner 1997). Mens etnografien arbeider med å gjøre rede for det subjektive perspektivet hos aktørene, ved å uteske eller lokke det fram, i selvbeskrivelse eller ved fenomenologi (Van Maanen 1992), starter analysen av videodata – på samme måten som analysen av audiodata – med den umiddelbare, subjektive forståelsen hos fortolkerne. Det er imidlertid bare ved å beskrive data ved hjelp analytiske kategorier, og gjennom sammenligning av ulike data beskrevet på denne måten, at fortolkerne i sin tur vil kunne utforme utsagn med større generalitet.

Her skulle det være mulig å kunne se at hovedaspektene ved videografi korresponderer med sentrale teoretiske sider ved sosialkonstruktivismen og dermed også den metodologien som følger av den. Forskningsprosessen i videografi knytter an til de viktigste aspektene ved den sosiale konstruksjonen av virkeligheten gjennom ulike spesifikke metoder:

1. Hermeneutikk og fenomenologi, og andre introspektive metoder, gjør rede for det subjektive perspektivet hos aktører og fortolkere.
2. Sekvensiell analyse klargjør den samhandlings- og situasjonsbestemte konstruksjonen av mening.
3. Etnografi gjør regnskap for den institusjonelle konteksten.

Siden utviklingen av videoanalyse er noe av det viktigste i denne forskningsprosessen, skal jeg i det følgende fokusere på noen hovedtrekk ved sekvensiell analyse. Jeg vil deretter i konklusjonen indikere de måtene disse ulike aspektene kan integreres på i det vi kan se for oss som en holistisk, tredimensjonal tilnærming.

Analyse av videoopptak av samhandling: sekvensialitet og visualitet

Videoanalyse har en rekke kjennetegn felles med videofilming i sin alminnelighet. Vi har for det ene ønsket om å gjøre opptak av "en naturlig situasjon". Det har sin grunn i antagelsen om en "*mimesis*": Det at et videoopptak til en viss grad virkelig representerer det som foregår i situasjonen og ville kunne likeså godt observeres uten dette teknologiske redskapet. I motsetning til tekstdokumenter – og trass i klagesangen i postmodernismen over "krisen" i spørsmålet om "representasjon" – kan vel til og med den mest hardbarkede postmodernist ikke benekte at et videoopptak er tilgjengelig for alle observatører på en måte som tillater dem å gjøre nye observasjoner og fortolkninger og frambringe evidens for (og muligens også mot) resultatet av analysene av samhandlingen.

Dessuten utnytter videoanalysen en annen sentral egenskap ved dette mediet: *temporaliteten*. Slik som film, er også video definert av den tidsbestemte sekvensen av bilder (det er det faktum at denne typen temporalitet ikke lenger er bygd inn i det nye digitale lagringsmediet som vil kunne forårsake de endringer som nettopp er nevnt). Konsekvensen av temporaliteten hos film og video, er *sekvensialitet*, vi ser alltid bildene i en rekkefølge. Det er denne egenskapen av sekvensialitet som har virket inn på det spesielle fokuset mye av videoanalysen av handling og samhandling har, siden mediet lagrer tidsstrukturen i disse temporale prosessene på en måte som var ukjent ved tidligere medier (unntatt film). Den måten et videoopptak etterligner audiovisuell atferd i tid på, gjør det til et perfekt medium for å analysere sekvensoppbyggingen i handling og koordineringen av samhandling i tid.

La oss kort skissere hvorfor vi kan betrakte sekvensialitet som et grunnleggende aspekt i fortolkning og analyse. For det første fokuserer fortolkningene av videoopptak på audiovisuell atferd. Vi antar at det som skjer (og som oppfattes som det som skjer) bare kan bli forstått dersom vi tilstrekkelig nøyaktig observerer de handlinger, handlingssekvenser og samhandlinger som uttrykkes i den audiovisuelle atferden. Vi går ut fra at på et eller annet vis produseres handlinger

(for enkelhets skyld kaller vi denne fundamentale kategorien bare det, uten å definere den nærmere) *metodisk*. Det er bare ved å gjennomføre handlingene med en viss planmessighet at vi når de mål vi retter dem mot. For å illustrere den forskningen vi nå holder på med ved hjelp av videografi, tar vi utgangspunkt i et opptak av en presentasjon i *PowerPoint*.² Presentasjonen i *PowerPoint* da som et formål i seg selv, ikke bare som en sekundær bakgrunnsaktivitet for noe annet som er antatt å være den primære kjerneaktiviteten (for eksempel kunnskapsformidling). Vi betrakter den serien av handlinger som vi finner i selve presentasjonen som essensen i denne aktiviteten. Fokuset for analysen ligger derfor på *hvordan* disse handlingene utføres.³

Dette er knyttet til nok et premiss som legger vekt på det audiovisuelle: Hva vi enn ser som er observerbart og forståelig, skal ikke betraktes som noe som skyldes et eller annet utenfor selve den scenen vi har i dette opptaket – eksterne faktorer som for eksempel "behov", "underbevisste ønsker", holdninger eller interesser – men derimot motivert ene og alene av den lokale sekvensen av samhandling vi har opptak av. Slik Goodwin (1986) har påvist, har til og med påståtte "tilpasninger" – som Ekman & Friesen (1969) kaller gester som det å klø seg eller hoste – ikke bare "rent naturlige årsaker". Det viser seg at de heller er foreteelser subtilt bygd inn i en sekvensiell orden av handling, derfor må de betraktes som handlinger i seg selv. I motsetning til konvensjonelle sosiologiske læresetninger, er handlingene her ikke oppfattet i relasjon til andre faktorer utenfor den situasjonen der de skjer. Her er vi i sentrum av det vi mener med sekvensiell analyse: Vi betrakter all handling (merk: *handling*, ikke de handlende, aktørene) som handlinger motivert av tidligere handlinger og som motivasjon for framtidig handling. Slik det er nevnt ovenfor, settes det ofte likhetstegn mellom denne forutsetningen og den "situative" (situasjonsspesifikke) karakteren av samhandling (Suchman 1987). Imidlertid vil jeg så langt som mulig betrakte ideen om "noe situativt" som et metodologisk prinsipp hos den som analyserer, og unngå å behandle det som et substansielt trekk ved samhandlingen. En for snever konsentrasjon om den situative karakteren utelukker i realiteten muligheten for å observere handlinger som ikke kan tolkes ut fra situative, lokale, ressurser alene, men at institusjonelle forskrifter, sosial asymmetri og makt gjør seg gjeldende.

Refleksivitet er et annet viktig metodologisk begrep. Med refleksivitet mener vi ikke at handlinger er bevisst reflekterte. Tvert imot, de fleste studier retter seg mot det som kan kalles rutinisert, innebygd taus viten og sosial praksis. *Refleksivitet* betyr her at aktørene ikke bare handler, men samtidig "indikerer", "skisse-

rer” eller ”kontekstualiserer” hvordan deres aktuelle handling skal forstås, og dermed hvordan de forstod den tidligere handlingen som den er et gjensvar på.⁴ Som aktører er det slik at vi ikke bare *stiller* spørsmål, vi *demonstrerer* – viser i handling – at det er et spørsmål vi formulerer. Det er også på grunn av denne refleksiviteten at samhandlingspartnerne forstår hva som er ment med en handling. Gjennom ”å undersøke de metodologiske ressursene deltakerne selv bruker i produksjonen av samhandling og aktivitet” (Heath 1997:184) finner vi også den refleksiviteten i handlingen som tillater analytisk fortolkning.⁵

På dette punktet knytter den sekvensielle metoden seg til andre aspekter av videografi. Når fortolkere og analytikere gjør seg bruk av refleksiviteten i situasjonen, krever det at de ikke bare kjenner den kulturen de studerer, altså har etnografisk kunnskap, de stilles også overfor hermeneutiske krav: De må forstå hva som foregår subjektivt sett, det vil si, ut fra subjektens synspunkt. En slik forståelse betyr at analytikere som ikke selv har deltatt i den handlingen det ble gjort opptak av, er i stand til å gi mening til det som foregår der. Denne forutsetningen har svært praktiske sider. Fordi ord og setninger må være forstått om de skal kunne transkriberes: må man ”se” retningen på blikkene i opptakene og vite hva aktørene peker på, slik at alle de vesentlige delene (setning, ord, bevegelse) i en sekvens gir mening for deltakerne. Det er på dette fundamentale planet av hva det vil si å forstå i hverdagslivet, at den etnografiske kunnskapen først og fremst gjør seg gjeldende.

Fortolkning kan vi derfor betrakte som det aller første steget i tilnærmingen til data, det vil si, til opptakene og transkripsjonene. Denne fortolkningen er relatert til den hverdagslige forståelsen av det som blir sett og hørt. Som det kan vi holde den atskilt fra analyse. Med analyse mener vi ikke nødvendigvis skillelinjene mellom forskjellige typer av audiovisuell atferd (visuell, verbal, paralingvistisk, etc.) – selv om det på visse punkter i analysen kan være nødvendig å fokusere på bestemte aspekter, for eksempel *pekende gester* under presentasjoner med PowerPoint. Analyse betyr å identifisere handlingsenheter i deres innbyrdes sammenheng i den sekvensen som produserer dem. Hva som helst som vi identifiserer som et element (en ytring, et nikk, en gest, et blikk, en pause, et kremt, en berøring, etc.) må fortolkes i relasjon til det som går forut. Og hvordan fortolkningen enn vil være, må den testes på den betydningen den har for neste analytiske enhet (*turn* i CA). Følgelig gjøres fortolkning aldri bare retrospektivt.

I konversasjonsanalyse er den fundamentale enheten – sekvensen – bestemt av ”turvekslingen”, hvem det er sin tur til å tale (*turn at talk*). Siden vi

deoanalysen fremdeles gjør seg bruk av teksttranskripsjoner, er turvekslingen i samtale fortsatt et naturlig startpunkt for analysen. Turveksling er imidlertid ikke faste handlingsenheter. De må analyseres fram ved at man ser nøye på hvordan ytringene produseres og måtene overganger og avgrensninger skapes i materialet. For å forstå ytringene synes det gunstig først å se etter akustiske holdepunkter, det vil si, slike ting som intonasjon, pauser og rytmen i fraser.

Ved å gå nøye igjennom transkriberingen av ytringene hos aktørene får vi ikke bare mulighet til å bli mer fortrolig med transkriptet og det som sies (noe som ofte leder til ytterligere raffinement og korreksjon i transkripsjonen). Dette er også basis for analytiske observasjoner rettet mot strukturen i de sekvensene som vi studerer. Dessuten har lesingen av transkriptet en sekundær funksjon når vi betrakter videoen og den visuelle atferden mer i detalj. Fortrolighet med de ordene som sies, gjør det lettere å identifisere sekvenser i hendelsene og "relatere" de visuelle hendelsene til teksten i transkriptet. Vi kan iaktta en videosekvens om igjen og om igjen for på den måten å avdekke hvilken orden de akustiske og visuelle hendelsene opptrer i (hva som hender når) og angi mer nøyaktig på hvilke tidspunkt ting sies og gjøres.

Det vil kunne hevdes at denne analysen kan gjennomføres uten transkriptet, men erfaring har vist at når en utskrevet transkripsjon er tilgjengelig, fungerer den som et slags lokaliseringsinstrument for den som analyserer videoen. Når vi analyserer påfølgende sekvenser, beveger vi oss dermed *fra* den (transkriberte) teksten vi har foran oss *til* det vi ser. Det visuelle blir imidlertid ikke behandlet bare som et tillegg til det som blir sagt. Heller er det slik at ved å se på videoopptakene oppdager vi nye sekvenser som gir oss mulighet til å gi ny mening til tidligere fortolkninger og sekvenser.

Når vi betrakter dem samtidig, både de ordene vi hører og den atferden vi ser, vil vi kunne konstatere at den synlige atferden konstrueres på en slik måte at den underbygger det som samtidig produseres i tale, og omvendt. Denne typen analyse retter seg mot den sekvensielle strukturen i hendelser, mot konstruksjonen av meningsfulle enheter, mot strukturen i deltakelsen, mot den romlige organiseringen av aktiviteter, mot den rollen artefakter spiller i utførelsen av aktiviteter, etc. (Jordan & Henderson 1995).

Den prosedyren som skal sikre at analysen blir riktigst mulig, gjør seg på dette viset bruk av det vi kunne kalle et iboende sekvensialitetskriterium. Analysen er avhengig av det som skjer audio-visuelt: Enhver ytring, ethvert blikk, enhver bevegelse av kroppen eller hodet tas med i betraktningen dersom de utgjør et element i en sekvens – og på hvilken måte de gjør det. Vi identifiserer

ikke sekvenser uavhengig av sekvensene før og etter dem, men alltid i den umiddelbare konteksten. Vi behøver ikke å ta hensyn til hver eneste ting vi ser på skjermen, bare det som står i en erkjennbar relasjon til det som foregår forut og det som kommer etter. Derfor vil det kunne hende at turvekslingene i samtalen (*turns at talk*) ikke er relevante som visuelle sekvensenheter i det hele tatt. Imidlertid må hva som helst som blir betraktet som et element, kunne påvises å være grunnet på den audiovisuelle atferden i seg selv.

Kriteriet sekvensialitet utfylles av et annet kriterium: Det som er viktig i det visuelle, skal ikke være gjenstand for spekulasjon, det må være *indikert av aktørene selv*. Ser aktørene på skjermen før de trykker på en knapp? Ringer det før A forlater stedet? Ser A på B før A vender seg mot C? Schegloff (1992) kaller dette kriteriet *relevans*, det vil si, det som synes relevant for analytikeren, må kunne påvises også å være av relevans for aktørene. Eller, som Goodwin (2000:1508) formulerer det: "Heller enn å vandre inn på feltområdet som en desinteressert observatør, i et forsøk på den umulige oppgaven å katalogisere alle ting på scenen der handlingen foregår, kan vi bruke den synlige orienteringen hos dem som deltar, som søkelys for å vise oss nettopp de trekkene i konteksten som vi må ha tak på hvis vi ønsker å gi en sakssvarende beskrivelse av organiseringen av aktiviteten deres." Denne oppgaven kan fullføres av en analytiker som kjenner godt både feltet og videomaterialet. I tillegg er det en fordel med jevne mellomrom å holde dataseminarer der de analytiske observasjonene av den sekvensielle orden vi er kommet fram til, utsettes for kritiske blikk fra andre observatører som etter hvert også selv kan bli fortrolige med materialet. Til slutt kan arbeidsgrupper rundt dataene organiseres med andre forskere og studenter som har mindre fortrolighet med materialet. Det kan gi perspektiver i tillegg og/eller være til hjelp for å teste mer omfattende observasjoner.

Så langt har analysen fokusert bare på sekvensene av handlinger – inkludert også for eksempel tekniske hjelpemidler som en laserpeker som viser til illustrasjoner på en skjerm. Å gjøre bruk av et slikt fokus er ikke problematisk, siden vi refererer til en type *fokusert samhandling* der deltakerne selv har etablert et felles fokus. Ting kan imidlertid forandres dersom hendelsene som det er gjort opptak av, ikke er fokusert samhandling. Eller dersom de ordene som sies er av minimal betydning, da blir det visuelle langt viktigere. Det som sies, vil nok kunne framstilles i en sekvensiell og lineær orden i samsvar med tidsforløpet. Det vil si, vi oppretter en diakron orden. Men det visuelle angir i tillegg en synkron dimensjon. Det fins en samtidighet i de visuelt representerte

forløpene av og kildene til handling og karakteristika ved aktørene. Dermed er det ikke sikkert at kontekstene kan organiseres på basis av kriteriet turveksling.

Samhandlinger, subjekter og kontekster

Å begrunne gyldigheten av analysen med relevanskriteriet, vil ofte kunne vise seg å være en intrikat affære. For å klargjøre meningen i og betydningen av visuelle elementer i opptakene er det derfor mulig i tillegg å bruke framgangsmåtene utesking av aktørene, selvkonfrontasjon eller videobaserte intervjuer, i den hensikt å innhente aktørenes subjektive mening.⁶ Dette betyr at opptakene blir vist til de aktørene som selv er involvert, i den hensikt å rekonstruere deres eget subjektive perspektiv på fenomenene. Slik presenterte for eksempel Schubert medisinsk personell for opptak han hadde gjort av dem i arbeid i operasjonssalen og bad dem gjøre rede for de handlingene de var involvert i.

I tillegg til å gjøre bruk av det subjektive perspektivet, krever det å forstå visuelle data, observasjon av selve situasjonen det er gjort opptak i og informant- og ekspertintervjuer. Det vil si, vi behøver *etnografi* for å bli fortrolige med, og gi mening til, den settingen vi gjør videoopptakene av. Vi vil for eksempel kunne være nødt til å hente inn nødvendig kunnskap for å forstå handlinger som innebærer intrikate teknologier og tilhørende aktiviteter. Slik retter videografien seg fortsatt inn på det emiske perspektivet i de "innfødtes" egne synspunkt, men likevel på en bestemt måte, nemlig hvordan dette perspektivet i visse situasjoner bringer med seg en forhåndskunnskap om situasjonen [Goffman: *situated*] der aktiviteter og handlinger kan forutsees. Kravet om å kjenne de "innfødtes" kunnskap betyr ikke at vi må rekonstruere hele det kulturelle vitensforrådet (det vil si all den kunnskap medlemmene har) for å forstå situasjonen. Forskerens oppgave er å innhente tilstrekkelig viten, og særlig om de kunnskapselementene – delvis legemliggjort – som er relevante for den aktiviteten forskningen fokuserer på. I studiet av teknologiske aktiviteter for eksempel, gjelder det å kjenne de vitenselementene som er nødvendige og relevante for å forstå den praksisen som akkurat denne teknologien utfolder seg i.

Det er karakteristisk at nettopp de typene av samhandling som er i fokus for videografi for eksempel vil være måter å håndtere teknologi på, former for sam-

arbeid mellom personell og deres bruk av teknologi under bestemte forhold (for eksempel i rutinehandlinger eller i kriseinngrep), forskjellig slags samhandling mellom amatører og profesjonelle aktører. Fokus vil kunne variere sterkt, avhengig av hvilket problem som det forskes på og hvordan strukturen i forskningsfeltet er. Ikke desto mindre, et av hovedformålene for analysen vil være å identifisere fellestrekk i det som utforskes. For å kunne gjøre det, vil analysen ikke bare tolke og analysere enkelttilfeller, den vil også nyttiggjøre seg sammenligninger. Sammenligning innebærer at vi kan lokalisere like tilfeller – ut fra kategorier som fastsettes i analysen. Sammenligningene kan være jakt på likheter ut fra assosiasjonsprinsippet, eller de kan brukes til å identifisere minimale og maksimale forskjeller. I alminnelighet vil disse sammenligningene hjelpe oss til å bestemme visse mønstre i de sekvensene vi studerer, enten de er institusjonaliserte (som for eksempel visse problemløsninger en organisasjon bruker), eller de er kontekstavhengige og situasjonsspesifikke [Goffman: *situational*].⁷ Slike sekvenser vil kunne bestå av serier av individuelle handlinger, av samhandling mellom ulike aktører, eller av handlinger forbundet med teknologi. Derfor vil analysen av videoopptak gå i retning av å demonstrere typer av innbyrdes sammenheng i disse handlingene. Slik vil vi kunne gjøre sammenligninger av enkelttilfeller som er lagret i datasamlingen. Vi kan enkelt innhente disse tilfellene ved bruk av en innholdslogg.⁸ Med utgangspunkt i en slik innholdslogg kan aktiviteter analyseres på tvers av en gitt datasamling. For eksempel kan vi lokalisere måter å peke på i videoopptak av presentasjoner med PowerPoint, i den hensikt å identifisere de spesielle trekkene ved peking under bruk av denne teknologien, samt den rollen teknologien spiller og den effekten den har på presentasjonene.

Slik vi allerede har understreket, har situasjonene samhandlingskonstruerte egenskaper som bare aktiviseres i situasjoner der de betyr en ressurs for aktørene. På den andre siden må vi være klar over at situasjoner også har egenskaper i seg selv, det vil si, de har egenskaper som er observerbare på tvers av situasjoner og data, som for eksempel hvilken type av rom som er i bruk og hvordan dette mikromiljøet er, hvilken teknologi som er tilgjengelig, hvilken sosial rang personene har og utformingen, så vel som hvilke trekk den tilhørende etiketten har. De situasjonene det gjøres opptak av utgjør alle: Deler av settinger, institusjoner, organisasjoner og andre institusjonelle kontekster. Det er ingen tvil om at disse kontekstene nettopp vil være den sakssvarende materien for etnografi, enten det gjelder organisering av sosialomsorg, stasjonene på undergrunnsbanen eller forvaltningsorganer.

Derfor, i stedet for bare å sammenligne samhandlingssekvenser, vil analysen til slutt måtte vende tilbake til den større konteksten som nå er blitt gjort til gjenstand for etnografi (mens den første sammenligningen vi gjør derimot vil kunne oppfattes som en analyse innenfor én slags data, som gjenspeiler en triangulering på tvers av ulike slags data, jf. Flick, 2004:36). For å gi et eksempel på slik kontekst kunne vi spørre om presentasjoner med PowerPoint i akademisk sammenheng skiller seg fra bruken av denne teknologien i privat-bedrifter eller administrative settinger. For å unngå misforståelser kan det være nødvendig å peke på at slike ulike settinger ikke blir sett på som ”eksterne faktorer”. Det vil kunne vise seg at de er høyst relevante for å synliggjøre hvordan bestemte samhandlingssekvenser både kan være avvikende og vise sterke likheter (noe som til og med kunne være av større interesse).⁹

Konklusjon

Ut fra denne skissen ser vi at videografien ikke bare er én spesialisert metode for å analysere videoenheter. Den kan heller betraktes som en metode som sammen med andre sosiologiske metoder, er godt egnet til å relatere den subjektive meningen hos aktører (og hos fortolkere) til opptakene av samhandlingene deres (og de respektive kommunikative objektiveringene), og relatere disse igjen til den sosiale konteksten for samhandlingen, rekonstruert ved hjelp av etnografi. Ved å forsøke å integrere disse forskjellige nivåene, gjør metoden ikke bare regnskap for de teoretiske forutsetningene for metode i sin alminnelighet, den forsøker også å unngå den tendensen som strukturalismen har til å dele den sosiale virkeligheten opp i analytiske utsnitt som det ikke er mulig å sette skikkelig sammen igjen etter at analysen er gjort. Med tanke på det kan vi kalle videografiens metode holistisk.¹⁰

I denne fremstillingen har vi gitt en kort skisse til en beskrivelse av videografi som metode og påvisning av den måten den er integrert i samfunnsvitenskapen. Når fremstillingen kun er blitt en skisse skyldes det at utviklingen av metoden ennå er i en tidlig fase (slik tilfellet er med nesten alle metoder i visuell analyse). Men i motsetning til mange av de enten positivistiske, strukturalistiske eller relativistisk postmoderne tilnærmingene til det visuelle, håper jeg at det er blitt klart at metoden er basert på en refleksiv og likevel pragmatisk og gjennomførbar metodologi som gir grunnlag for videreutvikling.

Noter

- 1 Begrepe "situert" (*situated*) og "situativ" (*situational*) stammer fra Goffman (1963: 21)
- 2 Schnettler & Knoblauch (red.), 2007.
- 3 Jeg har vist dette mer i detalj (på tysk) i Knoblauch, 2007 og (på engelsk), under publisering.
- 4 Denne forståelsen av refleksivitet er forskjellig fra ulike forståelser av refleksivitet som retter seg mot presentasjon av forskning (jf. Ruby 2000). Selvsagt passer begrepet refleksivitet her også, men dette er ikke bare et trekk ved forskningsaktivitet. Det som menes med refleksivitet her i vår sammenheng, er forklart mer i detalj i Knoblauch (2001a).
- 5 I konversasjonsanalyse (CA) antok man at refleksiviteten i språklig kommunikasjon bare ble utformet i den språklige kommunikasjonen – det er en antagelse vi i videoanalyse ikke slutter oss til.
- 6 Jf. Bayart, Borzeix & Lacoste, 1997. Metoden går selvsagt tilbake til Jean Rouch, jf. Jackson, 2004.
- 7 I den grad vi ser etter trekk av et mønster, undersøker vi det vi kaller "kommunikative mønstre", det vil si, former av samhandling som viser felles strukturer ut over de situasjonstypiske handlingene, altså de som relaterer seg til ikke-situasjonsspesifikke funksjoner og de sosiale strukturene. Jf. Knoblauch & Günthner, 1995.
- 8 En innholdslogg består av den temporale sekvensen av hendelser, en grov transkripsjon av aktiviteter, gester og tale, samt refleksjoner over og koding av sekvenser ut fra det som er forskningsproblemet. Jf. Jordan & Henderson, 1995.
- 9 Det er et mål for analysen av språklige sjangere å identifisere disse typene av likheter og ulikheter og vise på hvilken måte de bidrar til konstruksjonen av situasjoner og større sosiale strukturer. Jf. Knoblauch & Günthner, 1995.
- 10 Bare i parentes vil jeg kunne indikere at dette holistiske trekket samsvarer med den fenomenologiske tilnærmingen som relaterer seg til livsverdenen som basis, ikke bare for den sosiale verden, men også for vitenskapen. Jf. Schütz/Luckmann, 1974.

Litteratur

- Bayart, D., A. Borzeix & M. Lacoste (1997) Les traverses de la gare: Filmer des activités itinérantes. *Champs visuels*, 6, 75-90
- Berger, Peter & Thomas Luckmann (1966) *The Social Construction of Reality*. London: Free Press
- Burr, Vivien (1995) *An Introduction to Social Constructionism*. London: Routledge
- Ekman, P. & V. Friesen (1969a) The Repertoire of Nonverbal Behavior: Categories, Origins, Usage and Coding. *Semiotica*, 1, 63-68
- Ekman, P. & V. Friesen (1969b) A Tool for the Analysis of Motion Picture Film or Videotapes. *American Psychologist*, 24, 3:240-43
- Flick, Uwe. (2004) *Triangulation. Eine Einführung*. Wiesbaden

- Goffman, E. (1963) *Behavior in Public. Notes on the Social Organization of Gatherings*. New York: Free Press
- Goffman, E. (1981) *Forms of Talk*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press
- Goffman, E. (1983) The interaction Order. *American Sociological Review*, 48, 1-17
- Goodwin, C. (1986) Gestures as a Resource for the Organization of Mutual Orientation, *Semiotica*, 62, 1/2: 29-49
- Goodwin, C. (2000) Action and embodiment within situated human interaction. *Journal of Pragmatics*, 32, 1489-1522
- Günthner, S. & H. Knoblauch (1995) Culturally Patterned Speaking Practices – The Analysis of Communicative Genres. *Pragmatics*, 5, 1, 1-32
- Heath, Ch. (1997) "The Analysis of Activities in Face to Face Interaction Using Video", i: D. Silverman (red.), *Qualitative Research in Action*. London: Sage, 99-121
- Heath, Ch. & J. Hindmarsh (2002) "Analysing Interaction: Video, Ethnography and Situated Conduct", i: M. Tim (red.): *Qualitative Research in Action*. London: Sage, 99-121
- Heath, Ch., H. Knoblauch & P. Luff (2000) Technology and Social Interaction: the emergence of "workplace studies". *British Journal of Sociology*, 51, 2:299:320
- Jackson, J. (2004) An ethnographic flimflam: Giving gifts, doing research, and videotaping the native subject/object. *American Anthropologist*, 106, 1:32-42
- Jordan, B. & A. Henderson (1995) Interaction analysis: Foundations and practice. *Journal of the Learning Sciences*, 4, 1:39-103
- Kendon, A. (2004) *Gesture. Visible Action as Utterance*. Cambridge: Cambridge University Press
- Knoblauch, H. (2001a) "Communication, contexts and culture. A communicative constructivist approach to intercultural communication", i: A. di Luzio, S. Günthner & F. Orletti (red.) *Culture in Communication. Analyses of Intercultural Situations*. Amsterdam, Philadelphia, USA: Johan Benjamins, 3-33
- Knoblauch, H. (2005) "Focused Ethnography", i: *Forum Qualitative Sozialforschung*, 6 (3)
<http://www.qualitative-research.net/fqs-texte/3-05/05-3-44-e.htm>
- Knoblauch, H. U. Flick & Ch. Maeder: "Qualitative Methods in Europe: The

- Variety of Social Research", i: Sonderheft *Forum Qualitative Sozialforschung/Forum Qualitative Social Research* 6/3.
<http://www.qualitative-research.net/fqs-texte/3-05/05-3-34-e.htm>
- Knoblauch, H., B. Schnettler & J. Raab (2006) "Video-Analysis. Methodological Aspects of Interpretative Audiovisual analysis in Social Research", i: Hubert Knoblauch & al.: *Video Analysis. Methodology and Methods. Qualitative Audiovisual Data Analysis in Sociology*. Frankfurt (a/M): Peter Lang, 9-28
- Hubert Knoblauch, Bernt Schnettler, Jürgen Raab & Hans-Georg Soeffner (2006) *Video Analysis. Methodology and Methods. Qualitative Audiovisual Data Analysis in Sociology*. Frankfurt (a/M): Peter Lang
- Knoblauch, H. (2007) "Die Performanz des Wissens. Zeigen und Wissen in Powerpoint-Präsentationen", i: B. Schnettler & H. Knoblauch: *Powerpoint-Präsentationen. Neue Formen der gesellschaftlichen Kommunikation von Wissen*, Konstanz: UVK Verlagsgesellschaft
- Knoblauch, H. (2007) "The Performance of Knowledge. Pointing and Knowledge in PowerPoint Presentations", i: *Cultural Sociology*
- Koch, S. C. & J. Zumbach (2002) The Use of Video Analysis Software in Behavior Observation Research: Interaction Patterns of Task-oriented Small Groups, *Forum Qualitative Sozialforschung/Forum Qualitative Social Research*, 3, 2.
- Luckmann, Th. (1979) "Philosophy, Science and Everyday Life", i: Th. Luckmann: *Phenomenology and Sociology*. Harmondsworth: Penguin, 217-253
- Luckmann, Th. (1981) "Hermeneutics as a Paradigm for Social Science?" i: M. Brenner (red.): *Social Method and Social Life*. London: Academic Press, 219-230
- Luckmann, Th. (2006) "Some remarks on scores in multimodal sequential analysis", i: H. Knoblauch, B. Schnettler, J. Raab & H-G. Soeffner: *Video Analysis. Methodology and Methods. Qualitative Audiovisual Data Analysis in Sociology*. Frankfurt (a/Main): Peter Lang, 29-35
- Mittenecker, E. (1987) *Video in der Psychologie. Methoden und Anwendungsbeispiele in Forschung und Praxis*. ISBN-13: 9783456815145
- Peräkylä, A. (1997) "Reliability and validity in research based on tapes and transcripts", i: D. S. Silverman (red.): *Qualitative Research*, London:Sage, 199:220
- Ruby, J. (2000) *Picturing Culture: Explorations of Film and Anthropology*, Chicago: University of Chicago Press

- Sacks, H. (1992) [1964] *Lectures on Conversation. Edited by Gail Jefferson and Emanuel A. Schegloff*, Oxford: Blackwell
- Schegloff, E. (1992) "On talk and its institutional occasions", i: P. Drew & J. Heritage (red.): *Talk at Work. Interaction in Institutional Settings*, Cambridge: University Press, 101-136
- Schmitt, Reinhold (red.) (2007) *Koordination. Analysen zur multimodalen Interaktion*, Tübingen: Narr
- Schnettler, B. & H. Knoblauch (2007) *Powerpoint-Präsentationen. Neue Formen der gesellschaftlichen Kommunikation des Wissens*, Konstanz: UVK Verlagsgesellschaft mbH
- Schubert, C. (2005) "Video-Analysis of Practice and the Practice of Video-Analysis", i: H. Knoblauch, B. Schnettler, J. Raab & H-G. Soeffner (red.): *Video Analysis. Methodology and Methods. Qualitative Audiovisual Data Analysis in Sociology*, Frankfurt (a/M): Peter Lang, 115-126
- Schütz, A. (1967/1932) *The Phenomenology of the Social World*, Evanston, Ill.: Northwestern University Press (Wien 1932)
- Schütz, A./Th. Luckmann (1974) *The Structures of the Life World*, London: Heinemann
- Soeffner, Hans-Georg (1997) *The Order of Ritual: The interpretation of everyday life*, New Brunswick: Transaction Publishers (translation from German by Mara Luckmann)
- Suchmann, L. (1987) *Plans and Situated Actions. The Problem of Human-Machine Communication*, Cambridge: Cambridge University Press
- Suchmann, L. & R. H. Trigg (1991) "Understanding Practice: Video as a Medium for Reflection and Design", i: J. Greenbaum & M. Kyng (red.): *Design at Work. Cooperative Design of Computer Systems*, Hillsdale: Lawrence Erlbaum, 65-89
- Ten Have, P. (1999) *Doing Conversation Analysis. A Practical Guide*, London: Sage
- Van Maanen, Max (red.) (2002) *Writing in the Dark. Phenomenological Studies in Interpretative Inquiry*, London: Althouse Press

Oversettelse:

Gustav Erik Gullikstad Karlsaune

Dagrun Astrid Aarø Engen

Sammendrag

I de senere årene har vi vært vitne til utbredelsen av et nytt instrument i datainnsamling i sosiologi: Videoopptak. Sammenlignet med observasjoner gjort med det blotte øye, synes videoopptak å være mer detaljerte, mer omfattende og mer nøyaktige. Rent teknisk sett er de også mer pålitelige, siden de tillater en dataanalyse uavhengig av den personen som stod for innsamlingen. Men trass i det faktum at video nå brukes vidt og bredt i samfunnsvitenskap, har det vært bare få tilløp til en diskusjon av metodologien knyttet til bruken av dette mediet som instrument for datainnsamling og analyse. Det mangler ikke på debatt om visualitet, visuell kultur og visualisering, og det fins en enorm kritikk på det epistemologiske planet. Men det er færre blant fagfolkene som virkelig tar opp spørsmålet om hva man skal gjøre i det tilfellet man tør, ikke bare diskutere epistemologi, men bruke mediet og arbeide empirisk med de forskjellige former for data det produserer.

Denne artikkelen ønsker å bidra til utformingen av en metode for samfunnsvitenskap, *videografi*, gjennom å diskutere måtene video kan analyseres sosiologisk på. Blant de spørsmålene vi må ta stilling til, er følgende. Hva er de viktigste karakteristika ved videodata? Hvilke typer av videodata kan vi skille mellom? Og særlig, hvordan skal vi analysere og fortolke videodata? I forsøket på å besvare disse spørsmålene kan denne artikkelen også gi hjelp til dem som planlegger å bruke video som instrument i datainnsamling og analyse.